

РЕЗЮМЕ

Мақолада XIII асрнинг биринчи чорағида Чингизхон лашкарларининг истилоси туфайли вайрон бўлган Хоразм юртидан Бойсунга қараб кўчган қорақалпоқлар тўғрисида маълумот берилди. Ушбу даврга оид тарихда қорақалпоқларнинг турмуши тўғрисида маълумотлар кам. Аммо халқ оғзида сақланиб қолган фольклор асарлари, жумладан тарихий қўшиқлар бу борада анча бой тарихий манба вазифасини бажаради. “Бойсунга” номли қўшиқ бундан қарийб 800 йил аввал яратилган. Чингизхон 1221 йилда Хоразм давлати пойтахти Гургандж (Ургенч)ни босиб олиб, буюк шаҳарни сув остида қолдирди. Худудда ирригацион тизим издан чиқади ва халқ бошқа жойларга кўчишга мажбур бўлади. Орадан шунча йиллар ўтган бўлса ҳам қўшиқ бугунги кунга қадар яхши сақланиб келган.

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся сведения о каракалпаках, которые мигрировали из Хорезма в Байсун, который был разрушен в первой четверти XIII века из-за вторжения войск Чингисхана. В истории этого периода мало информации о жизни каракалпаков. Однако фольклорные произведения, в том числе и исторические песни, сохранившиеся в устах народа, служат гораздо более богатым историческим источником в этом отношении. Песня “Байсунга” была создана почти 800 лет назад. В 1221 году Чингисхан покорил Гургандж (Ургенч), столицу Хорезмского государства, и затопил великий город. Ирригационная система в этом районе была нарушена, и люди были вынуждены переехать. Несмотря на то, что прошло много лет, песня хорошо сохранилась до наших дней.

SUMMARY

The article provides information about the Karakalpaks who migrated from Khorezm to Baysun, which was destroyed in the first quarter of the 13th century due to the invasion of Genghis Khan's troops. In the history of this period there is little information about the life of the Karakalpaks. However, folklore works, including historical songs preserved in the mouths of the people, serve as a much richer historical source in this regard. The song “Baysinga” was created almost 800 years ago. In 1221, Genghis Khan conquered Gurganj (Urgench), the capital of the Khorezm state, and flooded the great city. The irrigation system in the area was disrupted, and people were forced to move. Despite the fact that many years have passed, the song is well preserved to this day.

ТАРИЙХЫЙ ҚОСЫҚЛАР – ХАЛЫҚ ҚОСЫҚЛАРЫНЫҢ АЙРЫҚША БИР ТҮРИ СЫПАТЫНДА

Е.Е.Қанаатов – докторант

Әжсинияз атындағы Нөкіс мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: тарихий қўшиқ, тарихий жыр, лирик қўшиқлар, эпик қўшиқлар, жанрлар таснифи.

Ключевые слова: историческая песня, исторические песнопения, лирическая песня, эпическая песня, классификация жанров.

Key words: historical song, historical singing, lyric song, epic song, classification of genres.

Тарийхий қосық халық турмысында болып өткен ўақыялар тийкарында қурылады. Бирақ, ўақыяның баслануы, даўам етиў, келисимге келиў себеплерин дизбеклеп сөз етпейди. Сол тарийхий ўақыяның орны тек атамалар арқалы ғана ықшамлы бир сюжетке қурылады. Онда тарийхий конфликт арқалы халық қаҳарманының гүреси лирикалық шеберлик пенен сүүретленеди.

Тарийхий қосықлар, тийкарынан, ўақыя болып атырған ўақытта туўылып, онда қосық мазмуны ўақыяның себеп-ақыбетлерин түсиндириўге бағдарланған болады. Тарийхий қосықлар дегенде тарийхий жыр-толғаўларды түсинбеў керек. Тематикалық жақтан тарийхий ўақыяларға қурылғаны менен, жанрлық жақтан тарийхий қосықтың тарийхий жыр ҳәм толғаўдан өзине тән өзіншелikleri бар.

Әлбетте, бул сыякы тарийхий поэзия үлгилерин жанрлық жақтан ажыратыўда еле берин анық бир тоқтамға келмегенлиги басқа халықлар фольклортаныўы мысалында да көзге тасланады.

Мәселен, «В.Пропп орыс халқының тарийхий қосықлары жанрын анықлаў процесинде тарийхий қосық жанрын «таза» түринде анықлаў мүмкин емеслигин мойынлаған еди,-деп жазады қазақ фольклортаныўшысы Е.Турсинов:–Егер, жанр дегенди поэзияның азлы-кем тутас белгилери менен анықлаытуғын болсақ, тарийхий қосықларды жанр ретинде улыўма топарларға бөле алмаймыз... Деген менен, тарийхий қосықлар жанр түринде болмаса да, тарийхий мазмунға қурылыўы жағынан ортақ, бирақ хәр қыйлы дәўирлерде пайда болып, хәр түрли белгиде тараған бир неше жанрлардың қосындысы [1]». Усы пикир каракалпак тарийхий қосықларына да тийисли. Алайық, жыр-толғаўлардың ишинде қосық үлгилери де ушырасып турады. Сондай-ақ, балалар қосықларында да тарийхий жыр үлгилери ушырасып турады ҳәм т.б. Мәселен, каракалпак фольклорын ең дәслеп классификациялаўда белгилі каракалпак фольклортаныўшылары Қ.Айымбетов ҳәм О.Кожуров термелерди нақыл-мақаллар менен [2:79-80] бирге алып қараған болса, атаклы илимпаз Н.Дәўқараев айтысларды [3:131-133] қосықлар топарына киргизген ҳәм т.б.

Қаракалпак фольклорында қосықлар топарында еле берин жанрлар турақласып болынды деп айтыў қыйын. Мәселен, тарийхий қосықлар фонында тарийхий жыр ҳәм толғаўларды түсиниў байқалады.

Деген менен, тарийхий қосықлар менен тарийхий жырдың, толғаўдың айырмашылығы бар.

Қосық – төрт қатарлы, белгилі ұғымға ийе, өзине тән болған ырғақ, өлшем бирликлерин сақлаған адам сезгисин баян ететуғын шығарма. Қосық бир, еки ямаса бирнеше шуўмақлардан ибарат болыўы мүмкин. Егер, ол узақ созылып, көлемлі сюжетлик ўақыяларды баянласа эпикалық шығармаға айланады [4:179].

Қосықлар өзиниң пайда болыўы жағынан фольклордың ең ески жанрларынан бири болса керек. Қосық қайсы халық болмасын, оның руўхый дүньясының ең бай ғәзийнеси болып есапланады [5:75].

Қаракалпак әдебияттануы ҳәм фольклористика илиминде қосықлар ҳаққында: «...адамзат турмысының хәр қыйлы темаларына арналған 7-8 яки 11 буўынлы бир өлшемде рифмаласқан, төрт қатардан туратуғын, куплетлердин жыйынтығынан ибарат белгилі бир намада музыкалық әсбаптың жәрдеми менен ҳәм оның жәрдемисиз айтылатуғын поэзиялық шығармаларға айтамыз» делинеди [6:56].

Тарийхий қосықлар каракалпак халық қосықларының бир түри саналады. Фольклордағы тарийхий қосықлар - болып өткен белгилі бир тарийхий ўақыяға байланыслы дөреген шығарма. Лекин, онда тарийхий ўақыя тутас қамтып алынбайды, ал ўақыяның базыбир тәреплерин өз ишине алып, халық поэзиясының сүүретлеў усылы менен өзінше баянлайды.

«Тарийхий қосықлар көбинесе бақсылар тәрепинен дуўтар менен атқарылса, тарийхий жыр ҳәм тарийхий толғаўлар жыраўлар тәрепинен қобыз бенен атқарылады. Соны да есапқа алыў керек, жыраўлар тәрепинен атқарылатуғын шығармалар бақсылардың да репертуары болыўы, ал бақсылар тәрепинен атқарылатуғын шығармалардың гейпаралары жыраўлар тәрепинен қобыз бенен де атқарылыўы мүмкин» [7:5].

Тарийхий қосықлардың көлемі қысқа, эскиз сыякы болып келеди ҳәм узын ўақыяның ишинен тек сол қосықтың идеясын ашатуғын пайытларды ғана саралап көрсетеди. Және соның өзи көркем тил ҳәм тәсирли сезим менен өрилип келип, лирикалық планда бериледи [8:248].

Солай екен, тарийхий қосық лирикалық қосықлар түрине жататуғын болса, тарийхий жыр өзине тән айтылыў өзгешеликleri, мазмуны ҳәм формасы жағынан эпикалық дөретпелерге жатады. Онда эпосқа тән белгилердин бәрін табыўға болады.

Тарийхий қосықтағы жәмийетлик психология эпикалық жырға тәсир жасап, дәўир қаҳарманының образын жасаўға хызмет етеди. Солайынша тарийхий

қосықлар эпикалық жырлардың рауажланыуына тийкар болады.

Тарийхый қосықлардағы халықтың хәр қыйлы сезим-туйғылары, кеуил кейпияты тарийхый жырда да бериледи. Еки жанрда да белгили бир дәуирлерге байланыслы ел-халықтың тәғдири сөз болғаны менен, биринде ўақия сол ўақыттың өзінде жедел туўылыуында болса, екіншисинде араға бираз ўақыт салып, өткенди ой елегинен өткерип, дәуирге тийисли сөзлер саралап алынған.

Өз дәуиринде халық қосықларын жыйнап китап етип бастырып шығарған Ә.Тәжимуратов тарийхый қосықларды екиге бөлип қараўды усыныс еткен. Мәселен, «Бозатаў» (Әжинияз шайырдики), «Асқар батыр», «Қоңырат легендасы», «Қарақалпақ», «Кегейлиниң қазыўы» қусаған шығармаларды «тарийхый жыр» деп атаўды, ал қалған тарийхый ўақиялар тийкарында дөреген «Теңизбай», «Ақдәрәя», «Мәрдиқар», «Жети үйге бир белдар», «Әўезжан» қусаған қысқа шығармаларды «тарийхый қосықлар» деп атаўды усыған [9:19].

Ә.Тәжимуратовтың мына пикири бүгинги күнде де фольклористика илиминде әхмийетли деп ойлаймыз: «Поэмада типик геройдың халықлық турмысқа қатнасы, оның қахарманлық ислери, сол жолдағы басынан кеширген қайғы-қасиретлери көркем сөз өнери менен образлы етип бериледи. Ал, тарийхый қосықларда поэманың бул қасийети жоқ деп қараўға болмайды. Онда да дәстанлардағыдай қанлы урыслар, халықтың үрп-әдетлери, түсиниги, минез-құлқы, турмыс тиришилигиниң көринислери берилип отырады. Бунда, әсиресе, батырлардың образы барынша эпикалық шарықлаўға шығады. Ал, бирақ тарийхый қосықта эпикалық қахарманның типлик болыуына айрықша кеуил бөле бермейтуғын қасийетти көремиз» [9:50]. Бул пикир тарийхый жыр ушын анықлама хызметин атқарады.

Тарийхый қосықлар ўақияның сол пайытында туўылған дөретпелер болса, тарийхый жырлар белгили бир ўақыт өткеннен кейин сол тарийхый қосықтың тийкарында пайда болып, атқарыўшылар тәрепинен жетилисип, рауажландырылып барылады. Хәттеки, қахарманлық дәстанлардың дөрелиўинде де тарийхый қосықлардың орны бар. Улыўма алғанда, тарийхый қосықларды дөретиўшилердің өзи сол дәуирлерде өмир сүрип, ўақиялардың ишинде жүрген шайыр-жыраўлар. Бирақ өз ўақтында қағазға түсирилмегенлиги себебли бул дөретпелер аўыздан аўызға жетип келген. Жырланыў дәстүри, көркемлик өзгешелигиниң уксаслығы буған дәлил бола алады.

Пиқиримиз анығырақ болыўы ушын тарийхый қосық хәм тарийхый жырлардың өзгешелигин таллап көрейик. Мәселен, «Әўезжан» тарийхый қосығы [11: 400-401] сюжетке қурылмаған. Онда тарийхый ўақиядан бир көринис бар, болғаны. Усы деталь аркалы Хийўа ханлығы хәм қарапайым халыққа оның зулымлығы ҳаққында тәсирли мағлыўмат аламыз.

Әўезжан – тарийхта ҳақыйқат болған адам. Халыққа ислеген хызметлери ушын ол халықтың ядында қалған хәм қосықтың дөрелиўине де себепши болған. Оның ис-хәрекетлери ханға ямаса оның қасындағы хәмелдарларға жакпай қалған болыўы мүмкин, хан оны дарға астырыўға буйрық берген. Бул жерде хан дәуириндеги халыққа исленген зулымлықлар ҳаққында мағлыўмат аламыз. Қосықта айтылғанындай, дар малбазарға қурылған. Демек, хан ойына не келсе

халыққа соны ислей берген. Усылай етсем, халықты колда улаў аңсат болады, деп ойлаған.

Ал, енди тарийхый қосықлар қатарында саналып келинген “Қоңырат легендасы” [9:355-360] шығармасын анализлеп көрсек. Бунда да Хийўа ханының халыққа зулымлығы ҳаққында сөз болады. Сюжет төмендегише:

Қоңырат бул дәуирлерде Хийўа ханлығына қарап турған болады. Бир күни хан еригип отырып, халықты қалай қан қақсатыўды ойлайды хәм жәллат-ўәзирлерин шақырып алып, таўдан дәрәя қазыў бойынша буйрық береді. Буған қырық мурапты басшы етип бекитип, қазыў жұмысына халық арасынан 15 жастан 60 жасқа шекемги болған пуқараларды жыйнатады. Қазыўға ким кеш қалса, сол дарға астырылады. Халық аш-әптадалықта халы қурып қазыўға жарамай қалады. Бундай жағдайда да олар өлимге гириптар болар еди. Сай өликке, дәрәя қанға толады.

Усы қазыўда Султамурат деген жигит те қатнасады. Бир күни ол сүйген ярының қасына барып, уйқы басып сәскеде оянады. Сонда жигит сүйген ярына «мени өлтиреді» деп хош аллаяр айтады. Қыз жигитке “қорықпа” деп тәселле береді. Қыздың әкеси бай болады. Ол жигитине әкесиниң жылқысынан бирин сайлап әкелип, бир сумлық ойын билдиреди. Усы ат пенен арман-берман шаўып өтип, «мен ханның жиберген адамыман. Ханның ҳәмирин еситиң: хәмме мураптар өлтирилсин» деп жар сал, дейди.

Жигит қыздың айтыўы бойынша ис тутып, қазыў алып барылып атырған жерге барып қоңыр аты менен арман-берман қуйынлатып шаўып жар салып өтеди. Сондай азап шеккен халық мураптарды тутып алып сол жерде кимисин шалып, кимисин шаўып өлтирип, өшин алады.

Бул хабар ханға жетип барғанда хан хайран қалады хәм ўәзирлерин жыйнап “Қоңыратлыны таўып әкелиң” деп буйрық береді. Лекин, “Қоңыратлы”ны хеш ким таба алмайды.

Солай етип, қыздың ойлаған хийлеси әмелге асып, халық азаптан қутылады. Халық арасында қалған “қырық ешекли мурап қазған”, “құпияда қатын озған” деген нақыл сөзлер хәм хәзирги Қоңырат районы атамасы усы әпсана менен байланыслы деп жуўмақланады қосық.

Ҳақыйқатында бул қосық емес, ал жыр. Себеби, бунда сюжет бар, көркемлеп сүўретлеў бар. Атынан көринип турғандай, жыр легендаға қурылған. Деген менен, бунын тийкарында тарийхый ҳақыйқатлық, тарийхый факт жатыр.

Жуўмақластырып айтатуғын болсақ, қарақалпақ тарийхый қосықлары хәм тарийхый жырлар- өз алдына өмир сүре алатуғын жанрлар. Тек нағыз тарийхый шығармаларға тән негизги сыпаттар тарийхый қосықларда ғана сақланған болады. Тарийхый қосықлар оғада жедел, ўақия болған демлерде туўылып социаллық турмыстың келбетин көз алдына жайып таслайды. Сол себепли онда кеуил-кейпият лирикалық турғыдан бериледи. Тарийхый жырдың өзине тән өзіншелиги, айтылыў өзгешелиги, мазмұны хәм формасы жағынан эпикалық мийраслар қатарына жатады. Оннан эпосқа тән эпикалық сыпатларды да табыўға болады. Солай екен, қарақалпақ фольклорының классификациясында тарийхый қосықларды тарийхый жырлардан бөлип қараў мақсетке муўапық саналады.

Әдебиятлар

1. http://www.elama.net/m/kitap_kk.php?id=3369&oku=21196
2. Айымбетов Қ., Кожуров О. Қарақалпақ әдебиятының түрлери. // «Қарақалпақстан әдебияты хәм искусствосы», 1939, №4.
3. Дәўқараев Н. Шығармалары, 2-том. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1977, 356-б.
4. Мәмбетов К. Әдебият теориясы. – Нөкис: “Билим”, 1995, 216-б.
5. Максетов Қ. Қарақалпақ халық көркем аўызкеи дөретпелери. – Нөкис: “Билим”, 1995, 339-б.
6. Максетов Қ. Қарақалпақ қахарманлық дәстанларының поэтикасы. – Ташкент: “Фан”, 1965, 286-б.
7. Қожықбаев Ә. Тарийхый қосықлар. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1980, 56-б.
8. Уахатов Б. Қазақтын халық өлеңдери. – Алматы: “Ғылым”, 1974, 285-б.
9. Қарақалпақ халық қосықлары (баспаға таярлаған Ә.Тәжимуратов). – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1965, 399-б.
10. Қарақалпақ фольклоры. V том. – Нөкис: “Қарақалпақстан”, 1980, 464-б.

Мақолада қорақалпоқ тарихий кўшиқларининг алоҳида тур сифатида белгилари қайд этилади. Шу вақтга қорақалпоқ фольклоридagi жанрларни таснифлашда тарихий кўшиқлар билан тарихий жырлар бир тур сифатида қаралиб келинган. Муаллиф тарихий кўшиқ лирик, тарихий жыр эса эпик асарлар туркумига тааллуқли, деб ҳисоблайди ва буларни бўлиб қарашни таклиф қилади.

РЕЗЮМЕ

В статье отмечены особенности каракалпакских исторических песен как отдельного типа народных песен. До сих пор в классификации жанров каракалпакского фольклора исторические песни и исторические джыры считались одним видом. Автор считает, что историческая песня является лирической, а исторический джыр - частью серии эпических произведений, и предлагает рассматривать их как таковые.

SUMMARY

The article highlights the features of the Karakalpak historical songs as a separate type of folk songs. Until now, in the classification of genres of Karakalpak folklore, historical songs and historical djirs were considered one type. The author believes that the historical song is lyrical, and the historical djir is a part of a series of epic works, and suggests considering them as such.

Ilm hám jámiyet: Huqıq hám tálim-tárbiya haqqında paydalı keńesler múyeshi

ВАКИЛЛИК ҲОКИМИЯТИНИНГ АХБОРОТ СИЁСАТИ ВА ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИ МАСАЛАЛАРИ

А.Қ.Байрыева – философия илимлериниң кандидаты, доцент

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети

Жамиятда олиб борилаётган ислохотлар, қабул қилинаётган қонунлар, қарорлар, дастурлар, стратегияларнинг барчаси фуқаролар тақдирига дахлдордир. Шундай экан, ушбу қонун ва қарорлардан фуқаролар доимий тарзда хабардорми, деган савол туғилади. Албатта, фуқароларимиз ўз вакиллари орқали хабардор бўлади, деган жавобни олиш мумкин. Аммо, рационал таҳиллар бу жавобни қониқарли деб ҳисобламайди. Демократик жамиятда фуқаролик жамияти институтларининг ўрни ва роли жуда каттадир. Фуқаролар ушбу институтлар орқали ўз манфаатларини ҳокимият идораларига тезроқ ва батафсилроқ етказиш имкониятига эга.

Жамиятда аввало, фуқаролар ўз тақдирларига дахлдор қонунларнинг, қарорларнинг, дастурларнинг ишлаб чиқишида иштирок этиши ҳақидаги билимларга ва ахборотларга эга бўлиши лозим. Аҳоли ўз ҳудудини ривожлантиришда самарали ва тўлақонли иштирок этиши тўғрисида етарли ахборотга эга бўлмасдан ижобий натижага эришиш қийин. Бирор соҳада кўриб чиқилаётган ишларнинг ҳолати тўғрисида умумий маълумот маълум бўлса, қабул қилинадиган қарор ёки қабул қилинадиган қарорнинг моҳияти тўғрисида зарур маълумотлар мавжуд бўлса, дастлабки қарор лойиҳалари ҳақида ахборотга эга бўлса жамоатчиликда қизиқиш масъулият пайдо бўлади. Фуқаро ўз ҳудудини тараққий эттиришга дахлдорлигини ҳис этади, жамият манфаатларидан келиб чиқиб фикрлаш қобилияти шаклланади, ўз ҳатти-ҳаракатларини бошқаларнинг тақдирига ҳам таъсир этишини англаб яшайди.

Ахборот олиш ҳуқуқи фуқароларга ҳам, уларнинг бирлашмаларига ҳам, фуқаролик жамияти институтларига ҳам тегишлидир. Ахборот олиш нофаол ва фаол равишда амалга оширилиши мумкин. Нофаол ахборот олиш, мисол учун, бу халқ депутатлари вилоят ёки туман кенгазининг оммавий ахборот воситалари, фуқаролар, нодавлат нотижорат ташкилотлари бўлиши мумкин, умуман фуқаролик жамияти институтларига бирор масала бўйича тўлиқ, ишончли, кенг қамровли ва ўз вақтида ахборот тақдим этиш мажбурияти билан боғлиқ бўлса, фаол ахборот олиш даражаси эса халқ депутатлари вилоят ёки туман кенгазининг қўшимча маълумот олиш учун сўровларга жавоб бериш ва мустақил текширувларга ҳалақит бермаслик мажбурияти билан боғлиқ, шунингдек, фуқаролик жамияти институтларининг масалаларини сиёсий ечими билан алоқадор маълумотларни тўплаш йўналишидаги фаолияти ҳам ҳисобланади.

Давлат ҳокимияти органларидан фуқаролар нафақат расмий ташкилотларга бирлашиш шаклида, балки, норасмий ташаббускор гуруҳлар кўринишида ҳам ахборот олиши мумкин. Фуқаролар учун маълумотлар том маънода очиқ, ошқора ва бемалол фойдаланиладиган бўлиши керак. Жамиятнинг ошқораликка эҳтиёжи бор, шунинг учун маълумотлар етарли миқдорда ва ўз вақтида тақдим этилиши зарур, бу эса қарорларни қабул қилишда жамоатчиликка ўз ҳиссаларини қўшишга имкон беради.

Мамлакатимизда аҳолини ахборот билан таъминлаш, уларнинг жамиятда олиб борилаётган ислохотлардан

хабардорлик даражасини юксалтириш борасида изчил ислохотлар амалга оширилиб келинмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг VII бобида фуқаролар ўз манфаатларига дахлдор бўлган ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиб чиқиш ҳуқуқи белгиланган. Бош Қонунимизнинг 30-моддаси мазмунини англашиладиган ушбу ҳуқуқ мазкур моддада Ўзбекистон Республикасининг барча давлат органлари, жамоат бирлашмалари ва мансабдор шахслари зиммасига ушбу материаллар билан танишиб чиқиш имкониятини яратиб бериш мажбурияти тарзида юкланган.

Конституциянинг 29-моддасида ҳар ким ўзи истаган ахборотни излаш, олиш ва уни тарқатиш ҳуқуқи, 32-моддада фуқаролар жамият ва давлат ишларини бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқи белгиланган. Бу нормалар фуқароларга ўзларининг ҳуқуқ ва манфаатларига дахлдор бўлган қарорлар, дастурлар, ҳужжатлар ва бошқа маълумотлар билан танишиб чиқиш орқали бошқа конституциявий ҳуқуқларини амалга ошириш учун имконият беради.

Конституциямизнинг 30-моддасида белгиланган фуқароларни уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига дахлдор бўлган ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиб чиқиши учун шароит яратиб бериш мажбурияти ахборот эркинлиги қафолатларидан бири бўлиб, бу мамлакатимизнинг ўндан ортиқ қонун ҳужжатларида такомиллаштирилган ҳамда қўшимча механизм ва тартиботлар белгиланган.

Хусусан, “Ахборот эркинлиги принциплари ва қафолатлари тўғрисида”ги Қонуннинг 8-моддасида давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари ва бошқа нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳамда мансабдор шахслар қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳар кимга ўзининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига дахлдор бўлган ахборот билан танишиб чиқиш имкониятини таъминлаб бериш билан боғлиқ бир қатор механизмлар белгилаб берилган. Унга қўра, Конституция бўйича тегишли мажбурият юкланган юқорида кўйд этилган субъектлар мақбул ахборот ресурслари яратишлари, фойдаланувчиларни фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва мажбуриятларига, уларнинг ҳафсизлигига доир ҳамда жамият манфаатларига тааллуқли бошқа масалалар юзасидан ахборот билан оммавий тарзда таъминлашлари шарт [1].

Шунингдек, бу каби нормалар Ўзбекистон Республикасининг бошқа бир қатор амалдаги қонун ҳужжатларида ҳам ўз аксини топган. Хусусан, “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонуннинг 14-моддаси тўғридан тўғри “Ўзлари тўғрисидаги маълумотларни ичига олган ахборот ресурсларидан юридик ва жисмоний шахсларнинг эркин фойдаланиши”га бағишланган. Унга қўра, юридик ва жисмоний шахслар ўзлари тўғрисидаги маълумотларни ичига олган ахборот ресурсларидан эркин фойдаланиш, мазкур маълумотларнинг тўлиқлиги ҳамда тўғрилигини таъминлаш мақсадида уларга аниқликлар киритиш ҳуқуқига эга. Ўзлари тўғрисидаги маълумотларни ичига олган ахборот ресурсларидан юридик ва жисмоний шахсларнинг эркин фойдаланиши қонун билан